

... Täna olen ma õnnelik, täna olen ma peaaegu pööraselt õnnelik, sest mul on äkki suur ja püha tundmus, et mind võidakse armastada. Kas Te mõistate, mis see tähendab, kui nõnda tunda? Olete Teie kunagi midagi selletaolist tundnud? On Teil kunagi olnud niipalju usku iseendasse, et võisite seda tunda? Minul on täna. Ja ma mõtlen, et tuleb kevad, tulevad linnud ja laulavad ning punuvad pesi, tulevad lilled ja lõhnavad — lõhn on lillede laul, eks? — ja mind ei ole enam, aga see, kes mind armastab, kõnnib päikese paistel ja mõtleb minu peale ning nõnda saan ka mina tulevast, ületulevast ja järgmisestki kevadest osa. Kui mitte palju, siis pisinatuke ikkagi. Kriipsukenegi! Sest kuis ka see armastus aastate jooksul väheneb, midagi jääb temast ometi järele. Aga paljude on mulle siis vaja, kui olen juba surnud! Ja mida kauemini olen surnud, seda vähem on mulle vaja, sest milleks peaks seda nii hirmus palju armastama, kes juba niikaua hauas! Ah jaa! Pidin unustama! Kui tuleb kevad, siis müüvad tütarlapsed kivisilla juures lilli. Seal on mõnikord hulk lapsi, kes kõik pakuvad ja manguvad. Aga nende hulgas on üks — kõhnake, suurte tõsiste silmadega, mis hallid, peaaegu sinised — ja see ei mangu kunagi, see seisab ainult ja vaatab sulle otsa, nii et sa lähed ja ostad sõnalausumata. See on minu lillelaps — nõnda nimetasin ma teda eesti keeli. Mõistate? Lillelaps! Selle käest ostke Teie tuleval kevadel, sest mind ei ole enam, nii et ta ilma ostjata ei jääks. Kui tahate, võite talle öelda, et see laia kübaraga, valge looriga preili ei osta enam, vaid tema asemel ostan nüüd mina. Tema mäletab mind väga hästi, kui nõnda ütlete, sest tema oligi minu lillelaps.

... Dr. Rotbaum ütleb, et armastus teeb ilusaks, aga minu kohta see vististi ei käi, sest mina lähen päev-päevalt aina hirmsamaks. Teie ei tunneks mind äragi, kui ma Teile kuski vastu tuleksin. Te ei tunneks mind siiski, kui ma astuksin alla tuppa, kus te istute laua ääres. Ja et Te kunagi ei katsuks kujutella, milline ma praegu olen, saadan Teile oma pildi. See on siis teh-

tud, kui ma veel ei tundnud, et mind armastatakse; aga nüüd, kus ma seda tunnen, tahan ma, et mind armastataks niisugusena, nagu olen sellel pildil. Teile saadan ta tassikõrvade asemele, sest need on Teil vististi alles. Nüüd võite nad ära visata. Tassikõrvad olid algus, pilt on lõpp. Niisugune oli meie tutvus. Ma oleksin nii rõõmus, kui Te leiaksite, et lõpp on pitsuki ilusam kui algus. Selles lootuses saadangi oma pildi. Mõtlesin pildile juurde lisada oma juukseloki, aga loobusin, sest mu juuksed on hirmsaks läinud: kleepuvad teised jõuetult pealuu külge, nagu oleksid nad millegagi võitnud. Kole! Ma arvan, mu juuksed on juba surnud, sest mulle öeldi siin, et meie asutises surevad juuksed rutemini kui inimesed.

... Täna rääkis Dr. R. mulle mirdist ja loorist. See peab midagi tähendama, sest tema sõnad tähendavad ikka midagi. Aga tunnen selletagi, et käed kipuvad rinnale. Kui Te teaksite, milline koledus on Teile sellest kirjutada! Aga veel koledam on sellest mitte kirjutada, sellepärast teen seda. Andestage mulle see ja kõik muu. Mulle tundub, nagu oleksin ma Teile ainult haiget ja kurja teinud, ja see piinab mind vahel. Aga siis lohutun mõttega: kui ma tunnen, et mind võidakse armastada, et mind võidakse isegi peale surma armastada, ega ma siis nii halb ja kuri olegi. Eks ole nii?

... Viimaks ometi rääkisin neile tõtt, ütlesin, et ma polegi koju kirjutanud ja et ma omakseid näha ei taha. Teid ka mitte: mälestage mind, nagu olen pildil. Aga ma kardan, nad telegrafeerivad. Ükskõik! Miski ei muuda enam midagi. Kogu Teie veri ei suudaks mind enam aidata. Ei, ka see mitte! Nõnda on hea, nõnda on kõige parem ja kindlam. Paratamatus on ikka kõige parem ja kindlam.

... See on eelviimne kord, kus ma pliiatsi kätte võtan, nõnda arvan. Viimses kirjas ütlen Teile veel midagi, ütlen seda ainult sellepärast, et siis, kui seda

loete, mind ei ole enam. Siis panen ka oma nime alla, sest varsti pole ma üldse muud, kui aga paljas nimi. Sellepärast panengi ta kirja lõppu nagu lõhnava lille. Kui ma ainult teaksin, missugune lõhnab teie meelest kõige paremini, kas Ramilda või Rimalda, Radilma või Ridalma, Darilma või Diralma, Dalmira või Dilmara, Ramaldi või Maraldi...“

XXXIX.

Sellega kiri lõppeski. Indrek pööras mitmel korral viimast lehte, pööras kõiki lehti ja luges neid ikka ja jälle uuesti külmas klassis, kuhu ta puges üksindusse, aga kustki ei leidnud ta lubatud viimset teadet ega allkirja. Mis võis temaga küll nii äkki juhtuda? küsis ta endamisi, nagu seisaks ta tõepoolest mõistatuse ees. Aga polnud ju mingit mõistatust, oli sündinud muidugi kõige harilikum asi siinilmas ja sedagi teadis Indrek ammu enne: Ramilda oli enne surnud, kui ta jõudis öelda oma viimse sõna, oma viimse soovi, oma viimse saladuse. Ramilda arvas, et surmaga võib talitada samuti, nagu Dr. Rotbaumiga, selle ravila Kristusega, aga surmaga ei võinud. Dr. Rotbaumi võis ninapidi vedada, aga surm vedas teda ninapidi: lubas anda aega homseni või ka ülehomseni, aga tuli juba täna, tuli siis, kui teadis teda kõige vähem oodata, kui ei teadnud teda ehk oodata Dr. Rotbaumgi. Surm tapab samuti nagu piknegi. Aga mis ütles härra Maurus pikse kohta? Pikne ei tapa kunagi õigel ajal. Samuti teeb ka surm: tuleb ja tapab su noorelt, kui usud võibolla esimest korda, et sind armastatakse ja et sina ka ise võiksid armastada; tapab su nii-öelda enneaegu. Aga ka sellestki ei pea ta kinni, vaid tapab su ka enneaegses surmaski enneaegu, nii et enneaegsus tõuseb juba teise astmesse, nagu tunneks surm ka matemaatikat. Ah, surmal ongi see õige matemaatika, mis võidab vististi igasuguse armastuse, aga seda Molotov ei teadnud. Tema unistas ükskord-ühel — algelisest ja keskmisest, tema lootis võrrenditele ja logarütmidele, tema uskus integraale ja differentiaale ja kukkus muidugi sisse.

Sellepärast pidigi ta põgenema oma „linalakaga“, sest mis jääb „kõrralikul ja ausal inemisel“ üle, kui ta on sisse kukkunud? Ei midagi muud kui aga põgenemine. Aga kui on see õige matemaatika, see surma matemaatika, siis ei kuku kunagi sisse, siis pole vaja kunagi põgeneda...

Kui kauaks Indrek oma kirjaga ja mõtetega külma klassi jäi, seda ta õieti ei teadnud, aga see pidi tunde kestma, sest kui ta lauast tõusis, kus ta oli istunud, olid ta luud-liikmed kanged ja hambad kippusid nagu suus lõgisema, kas külmast või millestki muust, mõni seda teab. Pealegi, kui ta oli endale palitu selga ajanud ja mütsi pähe pannud ning hooviväravast mõtles välja minna, sest tal oli äkki arvamine, et ega toas ikka sooja ei saa, vaid peab kõndima, hea nahatäie kõndima, see annab selle õige sooja, ja kui ta seda tahtis teha, ütles talle Jürka hoovis, et silmapilk on lõuna, ei maksa enam välja minna. Tähen-dab, klassis oli ikkagi mõni hea tund kulunud, sest kiri tuli peale kella kümnet ja lõuna oli kella kahe ja kolme vahel. Nõnda Indrek arvas aega mitte nüüd, vaid hiljemini, kui ta kõigele tagasi mõtles. Nüüd ei teinud ta midagi muud, kui aga läks, sest soojaotsimine, soojaleidmine tundus talle praegu tähtsamana kui kõik muu.

Väljas oli tuuline ja külm. Kippus nagu peent liivataolist lund sadama, aga ometi ei sadanud ka, et tunneks sadu. Lumi ootab soojemat ilma — mõtles Indrek. Lumi ei armasta külma — lisas ta juurde, kui surus käed palitu taskuisse ja läks. Kuhu? Seda ei pannud ta tähele, sest tal oli praegu muud teha kui seda tähele panna, kuhu ta läheb. On ju ükskõik, kuhu minna, peasi, et lähed, kui on külm. Ta leidis enese kustki linnaservalt lagedalt teelt, kus puhus kõle tuul otseteed näkku, nii et see õhetama ja pärast valutama hakkas. Seda valu märkas Indrek ja jäi seisatama. Esimene, mis silma torkas, oli mets sealpool lagedat välja. „Seal peaks vaikselt olema, sest metsas tuul harilikult ei puhu,“ mõtles ta ja sammus otseteed met-

sa poole, ilma et oleks pannud rõhku teele või ehk kuski leiduvale jalgrajale. „Tänavu on hea üle välja otsekohe metsa minna,“ mõtles ta edasi, „tänavu ei ole sügavat lund. Aga küllap ta tuleb, ega ta tulemata jää, kevade poole, siis, sest lumi ootab pehmemat ilma.“ Nõnda sumas ta otseteed läbi lume, mis muutus metsa ääres võserikus üsna sügavaks, ulatudes paiguti põlvini, paiguti üle põlvegi. „See on ainult natukene maad,“ mõtles Indrek, „siis hakkab tingimata madalam, sest metsa all on lumi ikka madalam.“ Ja ta sumas rahulikult edasi. Lumi lükkis püksisääred üles ja tikkus kummikamassidesse, kus hakkas sulama ja saatis külmad veeojad labajalgeni. „Peab laskma uued kummid panna,“ mõtles Indrek, „siis ei pääse lumi sisse. Uutega ei pääse kunagi, sest need hoiduvad kõvasti jala ümber. Mis mul praegu viga oleks, kui oleksid uued kummid.“ Aga ka nüüd leidis ta nõu. Kui jõudis esimese suure männi alla, mille kõrge juurikas lumest paljas, istus ta sinna peale ja hakkas saapaid korda mööda jalast kiskuma ning lumest puhastama. Kui see tehtud ja saapad uuesti jalas, võttis ta taskurätiku ja sidus sellega ühe püksisääre saapakummide pealt kõvasti kinni. „Vaat mis hea, kui püksid pisut pikemad kui tarvis,“ mõtles ta, „mis oleksin ma praegu teinud lühematega! Isegi parajatega oleksin hädas.“ Kui ta tegi rätikuotstesse viimset sõlme, tuli tal meelde, et see on sama rätik, mis oli tal taskus mineval kevadel all toas, kui ta kartis, et Ramilda pakub ehk temale kätt ja temal ei ole, millega higi oma peost pühkida, sest rätik oli tol korral nii must, et teda oli võimata taskust välja võtta. Täna oli ta aga puhas. Täna muidugi, sest täna seob ta temaga püksisäärt, et lumi ei pääseks saapasse. Aga ka mineval kevadel oli oma õnn: Ramilda ei pakkunudki kätt, nagu oleks ta teadnud, missugusesse raskesse seisukorda ta paneb sellega Indreku. Ka lahkudes ei andnud ta kätt, kuigi Indreku käed olid siis juba kuumad ja kuivad, nii et oleks võinud ilma pühkimata. Praegu mäletab Indrek nii selgesti, kuis ta siis oli tahtnud Ramilda kätt

puudutada, kuis ta oli tahtnud öelda, et nüüd võib, nüüd võib küll. Aga Ramilda läks niisama, lehvitas käega ainult ukse vahelt. Nõnda läks ta. Tulevikus, kui võimalik, ei vaata Indrek sellepärast Ramilda pilti kunagi lausa, vaid ikka kustki vahelt — lauaklapi või ka kastikaane vahelt, nõnda on õige, nõnda on loomulik ja õige.

Nõnda mõtles Indrek, kui oli taskurätikuga sidunud oma püksisääre. Aga siis märkas ta, et männil, mille juurikal ta istub, on imelik sile põikloodis oks nagu väljasirutatud käsi, sõrmed laiali. Härra Mauruse käed on seda moodi. Aga seda oksa oleks ta nagu varemalt kusagil näinud, seda oksa ja seda mändi. Ah ja, õige! Vargamäe soos oli midagi selletaolist, võib-olla on praegugi veel, aga see seal oli palju väiksem, nii peenike, et ei kandnud inimest. Selle männi all seal oli sile ja lai mäta, kus kasvas linnulina, mille Indrek kitkus, sest ta tahtis mättale teha päikese kella: kaks pulka püsti, muud mitte midagi, nii et kui ühe pulga vari langeb teisele, siis on kell kaksteistkümmend. Rohkem ei olnud temale tarvis, sest siis võis loomadega lõunale minna. Päikesekell oli just selle oksa all, mis ei kandnud inimest, aga see oks siin pidi tingimata kandma. Lööb pisut kõikumata, kui inimene tema küljes ripuks, aga kannaks, katki ei praksataks. Indrek tõusis püsti ja sirutas käed oksa poole. Ei küündinud. Aga kui hüpata? Ta hüppas, aga sõrmedki ei puutunud. Siis tuli tal meelde männijuurikas ja ta astus sellele ning hüppas siis. Nüüd puutusid sõrmed oksa, aga kinni ei saanud. Ta hüppas uuesti, hüppas mitu korda ja kõigest jõust, nagu oleks see hirmus tähtis, kas ta saab korrugi oksast kinni või ei saa. Aga sai viimaks ja nõnda ta seal rippuski nüüd maa ja taeva vahel, üks püksisäär seotud, teine sidumata. Ja kui ta nõnda rippus, tuli tal äkki imelik mõte. Indrek isegi nagu taipas, et see on pisut imelik mõte, sest ta käis nõnda: mis oleks, kui tema tahaks enda siia oksa riputada, ainult katseks, ainult üürike-seks ajaks; kas leiduks temal siis midagi, millega seda

teha? Mitte et tema tõsiselt, vaid lihtsalt niisama muidu, et näha, kas inimene võib seda teha, kui tal tuleks tahtmus. Ja tal tuli seal nõnda rippudes meelde, et temal ei ole midagi, millega katsetki teha, sest tal puudub püksirihm, puuduvad õiged püksikandmedki, on ainult mingisugune villane pael, kirju niisugune, vististi sukapaal, mis täidab kandmete aset, käies poolpõiki üle selja. Aga see ei kannaks ei teda ega ühtegi teist. See on ka nii lühike, et kui siduda üks ots ümber selle jämeda oksa, siis pole teise otsaga enam midagi teha, tema ei ulatu millekski. Koer ehk võiks sealt hammastega kinni karata ja rippuda. Jah, koer küll, sest tal tuleb äkki meelde, et üks nende koer, kellele pandi nööri kaela, kargas hammastega sellest kinni ja hoidis nõnda end tüki aega, enne kui silmus sai kokku joosta. Indrek näeb praegu väga selgesti seda koera, kellel silmus kaelas ja kes kõigest jõust hoiab hammastega nööri kinni. Ta laskis käed oksast lahti ja kukkus jalgupidi sügavasse lumme, sest mis mõte on nõnda rippuda, kui pole midagi, millega võiks teha õiget katsetki. Ta jäi tükiks ajaks sinnasamasse seisma, kuhu ta langes. Ja siis tuli tal meelde, et teine püksisäär alles sidumata, mispärast lumi puges uuesti saapasse. Uuesti istus ta männijuurikale ja tõmbas saapa jalast ning puhastas ta lumest. Siis pidas ta aru, millega siduda teine püksisäär. Kobas kätega taskuist, aga ei leidnud midagi. Tegi palituhõlmad lahti, avas ka kuuehõlmad ja vaatas mõlemate voodreid, aga need olid terved, sealt polnud midagi tõmmata. Aga siis tuli tal hea mõte: ta võttis taskurätiku teise sääre ümbert lahti ja käristas ta pooleks. „See on selle eest, et sa mineval kevadel ei lasknud Ramildat mulle kätt anda,“ lausus ta endamisi. „Sina olid see, kes seisid oma mustusega meie kahe vahel, ja nüüd käristan mina su lõhki, nagu käristati kord riie pühama paiga ees. Mäletad millal? Siis, kui Kristus suri ristipuus, seda pea meeles. Ja nüüd on sinu käes kord, sest jälle on keegi surnud. Mõistad sa, kärisenud roojane rätik, et keegi on jälle surnud?

Kahe tuhande aasta eest suri Kristus ja nüüd tuli surm jälle maa peale. Ja igakord käriseb midagi, kui tuleb surm.“ Ta sai püksisääred seotud ja tõusis püsti. „Soo, nüüd võib edasi minna, nüüd pole enam midagi karta,“ ütles ta ise. Ja läkski otseteed metsa poole, kuigi talvine pilves ilm, mis kaldus ikka enam sajule, kippus videvikuks vanuma. Ta hakkas kordkorralt ikka kiiremini minema, nagu tõttaks ta kuhugi või nagu kardaks ta, et ta jääb kuhugi hiljaks. Aga tõepoolest oli see ainult sellepärast, et ta tundis ikka veel külma, peaaegu külmavärinaid. Siis pani ta seda tähele, et tal on lahti niihästi palitu- kui ka kuuehõlmad. „Kuidas võisin ma ometi selle unustada?“ mõtles ta. Aga kui hakkas nööpe kinni panema, tundis, et käed sootuks kohmetunud, üsna kanged kohe. „Kus on mu kindad?“ küsis ta endalt ja hakkas taskuist otsima. Seisis ja otsis tüki aega, katsus isegi püksi- ja vestitaskuise, nagu võiksid kindad seal olla, mida polnud mujal kuski. Katsus meelde tuletada, kas tal olid kindad käes, kui ta kange tuulega üle välja tuli, aga ei jõudnud mingisugusele otsusele. Hakkas uuesti nööpe kinni panema, läks ise kärmesti edasi ja pani nööpe kinni, sest polnud põrmugi aega seista. Tõstis palitukrae üles, surus käed kõvasti tasku ja läks. Palitu alumine nööp oligi lahti jäänud, aga selle kohta mõtles ta: „On parem käia, jalad vabamad.“ Aga mets muutus aina paksemaks ja pimedamaks, risu hakkas jalgesse, oksad peksid silmi ja kiskusid mütsi, aga Indrek läks ikka edasi. Kui kaua see nõnda kestis, seda ta ei tea, aga äkki märkas ta tuld. Üsna harilikku punast tuld märkas ta, nagu see paistab talveõhtuti kustki taluaknast. „Ehk ongi talu,“ mõtles Indrek, „sest meil on metsa taga ikka talu ja talu taga mets. Aga mujal ei ole. Saksamaal istub metsa taga üliinimene ja üliinimene selja taga on mets, kus söövad saurused, kuuskümmend pikad, kolmkümmend kõrged; söövad kõik, ka üliinimene. Nõnda on Saksamaal. Aga siin pole midagi, ainult talu aken ja aknal punane tuli...“

Indrek jäi kuhugi paksu kuuse alla seisma ja hakkas tuld vahtima. Viimaks istus ta siiasamasse lumele, selg vastu kuusetüve, silmad tule poole. Pahemal pool tuld oli taevast näha mingisugune hele kuma, nagu hakkaks seal virmaliste mäng või nagu loidaks kuski kaugel, kaugel suur tulekahi. „Mis see küll võiks olla?“ küsis Indrek endalt. Aga ta ei leidnud vastust, ei viitsinud vastust leida, sest liikmeisse langes imeline rammestus. Peaaegu oleks tal juba uni peale tulnud ja ta olekski tingimata magama jäänud, kui mitte poleks äkki välgatanud mõte: „See on ju linn, mis nõnda kumab. Linnad kumavad õhtuti nagu kauged tulekahjud.“ Ta tegi silmad lahti ja tõusis püsti. Jällegi jooksid külmajudinad mööda selga. „See on lumel istumisest,“ mõtles ta ja hakkas minema, aga mitte otseteed linna kuma poole, vaid temast silmnäos mööda, nagu ta tüüris silmnäos mööda pimeduses paistvast tulestki. Lund sadas juba tublisti ja ta ei olnud näo vastu enam nii terav kui alguses. „Lumi on laiemaks läinud, sellepärast,“ mõtles Indrek, kui sammus mööda lagedat põldu tuule käes, mis lennutas värskesti sadanud lund. Aeg-ajalt viskas ta silmad heleda kuma poole, nagu kardaks ta, et see võiks kaduda või liiga ligi tükkida. Nõnda läks ta. Sattus aiaäärseisse hangedesse ja sumas sealt läbi, jõudis välja mingisugusele teele, aga läks sellest põiki üle. Läks pealegi veel mitmest teest põiki üle ning ikka edasi üle lageda välja, nagu otsiks ta sealt midagi või nagu kardaks ta inimesi. Aga kui ta lõpuks jõudis jällegi kuhugi suuremale teele, millel olid sügavad kraavid ja kõrged servad, ja kui ta neist katsus üle saada, siis tundis ta, et ta enam ei suuda. Sumas sügavas lumes, ronis kuhugi kõrgemale, aga langes tagasi, katsus veel teistki korda ronida, aga ei jaksanud, vaid jäi lumele lamama, nii et tuul ja tuisk käisid temast üle. Lamas nõnda natuke aega, aga kui tundis näol tuisulume sulamist, ajas ta enda istukile ja tegi silmad lahti: otse tema ees seisis linna hele kuma. Katsus tõusta, käed kõvasti taskus, aga kukkus lumme. Tõusis uuesti ja

sai jalule ning hakkas mööda teed kuma poole minema. „Kui hea, et linnadel on kuma,“ mõtles ta, „muidu ei teaks kuidagi, kuhu sa pead minema.“ Ta läks tüki aega. Jalad ei tahtnud teel püsida, nagu oleks neis mingisugune uimastav aine, mis teeb lõdvaks ja raskeks. Nad komistasid, sumasid sügavas lumes, aga ronisid uuesti kõvemale pinnale ja astusid edasi. Linnas kõnniteel tulid inimesed vastu. Mõned läksid mööda, mõnedega pörkas Indrek kokku, eriti naistega, sest need ei andnud teed. „Naised ei anna kunagi teed, vaid neile peab teed andma,“ mõtles Indrek ja läks keset tänavat. Seal sattus ta hobuste ette, kelle mehed karjusid. Aga Indrek ei teinud sest väljagi, sammus ainult edasi. Siis jõudis ta kuhugi tänavanurgale, kus oli kolmenurgaline plats, keset platsi latern ja laterna all ainus voorimees oma hobusega tuules ja tuisus — mõlemad norus, mõlemad eemalt vaadatuna vanad ja viletsad. Ja äkki valdas Indrekut pöörane härdus. Ta ei saanud muidu, kui istus siiasamasse lähedale trepile ja nuttis, nuttis selle vana voorimehe ja tema houbsekronu pärast, kes kõnutasid ainuüksi tuisus ja tormis. Ah, nii hea on ilmas elada, kui on veel midagi olemas, mille pärast võib kas või oma hinge ja südame välja nutta! Issand jumal, mis peaks küll inime peale hakkama, kui poleks enam niisugust tuisu ja tormi, niisugust kolmenurgalist platsi ja keset platsi laternat ega voorimeest oma hobusekronuga! Siis ei oleks inimesel ilmas enam midagi teha, vaid siis oleks veel ainuke pääsetee: surm. Indrek istus siin puutrepil hulk aega ja ta istus nõnda, et unustas niihästi voorimehe kui ka tema hobuse. Aga kui ta viimaks tõusis, nägi ta, et voorimees kõnutab oma hobusega endiselt laterna all. Ja ta läks otseteed voorimehe juurde ning istus saani. Aga kui see pukis ümber pöördus ja temalt küsis, kuhu peab sõitma, siis tundis Indrek tema silmapilkselt. Ja ilma et ta oleks sõnagi lausunud, tõusis ta uuesti saanist, jättis voorimehe tema hobusega sinna paika ja põgenes, nagu oleks ta mõne mõrtsukaga kokku sattunud. Voorimees

hüüdis talle midagi järele, mida Indrek tähele ei pannud, ta andis isegi hobusele piitsa, aga selle jalad olid nii kanged, et ta liigutas piitsale vastuseks ainult saba ja kõrvu. Seks ajaks aga, kui voorimees lõpuks ka tema jalad liikuma sai, oli Indrek juba tuisus ja tormis kadunud, kuna ta ise pomises: „S... kool, ei ole ilusaid rõivid ega kedagi!“ Ja selle ilge vanamehe ning tema senku pärast oli Indrek niikaua seal trepil istunud, et külm vapustas juba kogu keha! „Jooksma peaks,“ mõtles ta, „aga linnas ei joosta, linnas käiakse ainult. Oleks nüüd veel linna kuma paistel lagedal väljal, siis ta näitaks, kuidas sooja peab tegema; aga nüüd ei aita muud, kui peab vist koju minema, sest muidu ei saa sooja, muidu ei saa...“ Silmad virvendasid, pea käis ringi, jalad kaotasid nagu ikka enam ja enam kindluse. Kodu pääses ta veel hoovivärvast sisse, tähendab, kell ei võinud veel kümme olla. Aga õhtusöök oli läbi — see oli esimene, mis Vainukägu talle ütles, kui ta küsis, et kus ta küll käinud. Aga Indrek polnud kuski käinud, mitte kuski, tal oli ainult külm, hirmus külm ja tahtis magada.

„Lao mulle riideid peale,“ ütles ta Vainukäole, kui ta oli juba sängis, „lao mulle kõik peale, mis kätte saad, külm võtab mu muidu ära.“

Ja vaga Vainukägu laduski. Aga ta tegi rohkemgi, sest jumal oli andnud talle nõukad meeled. Jumal oli andnud talle tahtmuse saada hingekarjaseks ja oli ka andnud talle taibu, et mõista: hinge võib karjatada ainult keha kaudu; hinge võib karjatada pükste-pressimisega samuti kui palvelugemisega, veel paremini. Sellepärast ei pannud ta testamendile ja lauluraamatule viimasel ajal kuigi suurt rõhku, aga püksiviigi eest hoolitses ta endist viisi. Kui nüüd Indrek nii väga oma külma kaebas, siis jooksis ta kohe lähedasse apteeki ja tuli sealt mingisuguste pulbritega tagasi. Kustki nõutas ta ka kannutäie palavat vett ja laskis Indrekul seda rüübata, niipalju kui vähegi läks. Ise aga talitas aina sängi ümber, kohendas ja seadis,

et oleks kõik ilusasti ja korras, nagu õieti õmmeldud püksi triip, kui ta on õieti triigitud.

„Ära sa seda karda, et me külmast võitu ei saa,“ rääkis Vainukägu ise. „Külmast saame me võitu küll, kui midagi muud juurde ei löö.“

Ja saidki külmast võitu, aga palavik jäi mitmekes-
setmeks päevaks. Polnud küll teine niisugune, et ki-
puks tapma, aga ammugi mitte niisugune, et võiks mi-
dagi süüa või katsuda üles tõusta. Polnud parata,
Indrek pidi lamama. Ja kui ta viimaks sedavõrt toi-
bus, et tõusis sängiservale istukile, siis tundis, et jõud
on sootuks läinud, et kondid on liha alt imelikult välja
tulnud ja tunduvad seest tühjadena. „Nagu linnu-
luud,“ mõtles ta endamisi, katsudes teravaks muutunud
jalasääri.

XL.

Nõnda möödus pühade vaheaeg ja siis hakkas maja
uuesti kihama. Tulid tagasi vanad õpilased, saabus
uusigi, sest härra Mauruse asutise ukсед olid alati ava-
tud. Indrek kõndis pisut nagu juhmina selles kihi-
nas-kahinas. Aga ometi oli tal nõnda parem kui pü-
hadeaegses vaikuses. Oli ikka ja alati midagi, mis ei
lasknud soiguvat mõtet tampida samal paigal. See mõte
oli tal juba ammugi olnud, aga teadlikult tabas ta tema
alles metsas männi all, kui ta seal oksa küljes parajasti
rippus. Aga siis ta ei mõelnud seda mõtet täiesti, vaid
jättis ta sinna paika, sest ta arvas, et võib-olla tal pole
üldse enam tarvis mõelda ei seda ega ka teisi mõtteid.
Jah, seda oli ta seal männi all arvanud. Aga kui ta
kodu sängis palaviku käes vaevles ja pikkamisi toi-
buma hakkas, siis tuli tal männi all tekkinud mõte
uuesti meelde ja nüüd ei saanud ta temast enam lahti,
sest ta ei suutnud teda kuidagi lõpuni mõelda. Takis-
tuseks ees oli pealuus nagu midagi vinski ja sitket,
mis venis igapidi, nii et mõte ei pääsenud temast lõp-
likult läbi. Aga õnnelik juhtumus tuli Indrekule appi,
nõnda pääses ta oma mõttest.

Kosmograafiat õpetas neile vana professor — pikk,
kõhn, väsinud ja aukus silmadega, mis hakkasid sä-
rama ainult siis, kui ta sattus parallaksile või valgus-
aastaile. Siis võis tema kondisesse kätte tulla niisu-
gune jõud, et kriiditükid aina lendasid kirjutamisel
või joonestamisel. Temal ei olnud suuremat rõõmu, kui
kutsuda õpilased õhtul hilja tähise taeva alla, vahtida
nendega ülespoole ja seletada, jutustada ning pilduda
nimedega enese ümber. Aga mis pidid õpilased te-

gema nende nimedega? Nad kuulasid ainult ja haigutasid, kas külmast või igavusest — isegi ei teadnud. Aga siis viis vanamees nad tähetorni, pani nad seal kordamööda kuhugi selili ning näitas neile kuud, mille ketta laiust oleks võinud nagu mõõta süldadega. Ise seisis ta kõrval ja juhtis tähelepanu järskudele mägedele, nende mustadele varjudele, tumedatele orgudele, mingisugustele kraateritele ja tegi seda nõnda, nagu oleks ta alles eile või tunaeile seal jalutamas käinud. Sellega võitis ta õpilaste südamed. Jah, külmanud kuuga võitis ta Indrekugi südame, mis oli üleni paljas verine haav. Esimest korda kaua aja tagant tundis ta kehas nagu mingisugust värskendavat voolu. Hakkas nii imeline sellelt vanamehelt kuulda, kui pööraselt suur on maailm ja kui meeletult pisitilluke meie maakera-lõhmakas. Aga mis on siis inimene, kui maakeragi on ilmaruumis ainult tolmukübemekene, ainult poripiisake? Indrek ei teadnud, mis on siis inimene, kui on maakeragi nii pisitillukene. Aga kas see vana professor teab? Tema ehk teab, mis on inimene, aga võib-olla ei tea temagi. Inimene seisab temale liiga lähedal, sellepärast ei saa temast õieti midagi teada. Kui ta seisaks meist vähemalt kuu kauguselgi, nii et võks teda tähetornis selle suure pikksilmaga vaadelda — selili maas vaadelda, siis ehk saaks pisut teada, mis on inimene. Aga nüüd ei saa.

Kui nad ükskord jällegi seisis professori ümber mäenõlvakul, jalge all linnatulede virvendav sigrisagri, pea peal särav tähtede lõpmatus, hakkas ta neile jutustama linnuteest ja udukogudest, mis ka ainult kauged linnuteed, nagu ta kinnitas. Ta pildus enese ümber kümnete, sadade, tuhandete valgusaastatega, aga ta tegi seda nõnda, nagu tähendaks see ainult paari-tunnilist kõnniteed tähtedevahelises ilmaruumis. Ta rääkis tähtedest, mis tormavad pöörase kiirusega otse-teed meie sihis, ja teistest, mis eemalduvad meist samasuguse ajuga. Neist viimastest oli tal nagu kahju, sest ükskord võivad nad kaduda ilmaruumi lõpmatusse ning taevas on siis üks täht vähem. Inimene võib-olla

elab alles maakeral, tema võib-olla on oma pikksilmade võime tuhandekordseks tõstnud, aga kadunud tähti ei leia ta ometi mitte. Inimene elab, aga täht on surnud. Aga kes võib kinnitada, et on olemas needki tähed, mida näeme? Kes? Ei keegi! On vaja sajad ja tuhandeid aastad, et valgusekiir jõuaks tähelt meie juurde. Mõistate, mis see tähendab? küsis professor. See tähendab, et kui ühes Jeesuse Kristusega sündis maailma mõni kauge täht — sest ka tähed sünnivad ja surevad — siis võib-olla näeme tema valgust esimest korda alles täna või homme õhtul, aga võib ka olla, alles kümne, saja või tuhande aasta pärast. Ja kui ühes Jeesuse Kristusega suri mõni kauge täht, siis näeme võib-olla veel täna tema viimset sära, kuna ta homme on kustunud, sest tema viimne valgusekiir on maakerale jõudnud. Aga võib ka olla, et see jõuab siia alles kümne, saja või tuhande aasta pärast ja nõnda näeme meie ilmaruumis tähte, mida pole tõeliselt olemas enam Kristuse surmast saadik. Nõnda võivad ilmaruumis liikuda tuhandeid ja miljonid tähed, mida meie veel ei näe, ja meie võime näha tuhandeid ja miljoneid tähti, mida pole enam olemaski. Kogu linnutee pole ehk muud kui ainult meeltepettus...

Pika ja kõhnana, ettepoole kõveras seisis ta õpilaste keskel, kulunud palitu krae ülal, käed taskus, sest pakane oli vali. Kui ta viimaks nagu endasse süvenenult vaikis, küsis Indrek, kes seisis otse ta ees:

„Härra professor, kui ilmaruum on nii lõpmata suur ja kui igal pool on aina tähed, tähe kogud ja linnuteed, kus on siis taevas?“

Vanamehe pea tõusis nõksatades kõrgemale ja külmast kangenenuid huuled püüdsid nagu nukralt naeratada, kui ta vastas:

„Üle kolmekümne aasta olen otsinud, aga pole leidnud. Nüüd olen vana. Teie olete alles noor, ot-sige, ehk leiate teie.“

Ütles ja seisis endiselt oma õpilaste keskel, pikk ja kõhn, ettepoole kõveras, nagu oleks tal juba pisut raske seista.

Mäelt alla minnes eraldus Indrek mingisugusel ettekäändel teistest, sest tal oli tungiv tarvidus üksi jääda. Sõna otsekoheses mõttes tahtis ta kõnelda iseendaga, ilma et teda keegi selles eksitaks või pealt kuulaks.

„Tähendab ei ole,“ lausus ta endamisi, kui oli vabanenud teistest. „Ei ole midagi, ei ole kuski midagi, ainult tähed, tähed, tähed. Aga kui pole taevast, kus on siis jumal? Kus ta on? On ta üleüldse?“

Indrek oli juba ammu aimanud, et teda ei ole, aga nüüd oli ta selles veendunud. Õige! Sellepärast võis kõik nõnda sündida, nagu on sündinud. Just sellepärast. Nüüd on kõik selge. Muidu oleks võinud ehk Ramildagi elada, sest kes peab siis elama, kui mitte tema. Aga et on ainult tähed, siis on arusaadav. Tähed surevad ju isegi, mis võivad siis nemad surma vastu. Ainult valgus jääb veel tükiks ajaks, nagu Ramilda nimi või mälestus temast. Nõnda on tähed ja Ramilda sarnased, pisut on nad tõepoolest sarnased...

Kaua kõndis ta pakases säravate tähtede all ja sonis mõttetuid mõtteid. Aga kui teised õhtul magama heitsid, istus tema lauda ja hakkas kirjutama. Nüüd ei võinud ta enam muidu kui pidi kirjutama. See pidi olema tema esimene kaastöö õpilaste lehele, mille Pajupill asutas juba mineval aastal, pannes temale nimeks „Tõde“ ja lipukirjaks „Tõde, tõde, paljas tõde.“ Leht pidi võitlema väärnähtuste vastu koolis, pidi edendama kirjandust ja teadust ning andma õpilastele võimalust ennast vaimses töös harjutada. Kirjutada võis vene, saksa, ladina ja eesti keeles. Indrek oli tänini küll lugenud, mis teised kirjutanud, aga nüüd tahtis ta ise teistele midagi lugeda anda.

Ilmuva lehenumber pidi omandama kurja kuulsuse, sest Solotarski ratsutas siin saurustega, Vellemaa, kes juba ülikoolis, vehkles üliinimesega, Tigapuu filosoferis lihasöömisest üldse ja inimestesöömisest eriliselt, jõudes otsusele, et kui juba jumal kord nõnda on seadnud, et inimene peab inimest sööma, siis on „säädsam“ ja „kõlbulisem“, et eurooplane sööb metslast,

mitte metslane eurooplast, sest muidu peaks ka loomad, näiteks vasikad inimest sööma, mitte vastupidi, ja Indrek tikkus otseteed jumalale endale kallale. Tema oli kõige kangem, aga temal ehk oligi kõige rohkem põhjust kange olla. Oma kesköises südame-härduses pani ta oma kanged sõnad paberile. Ja kui jumal ise oleks kirjutamise silmapilgul tema juurde astunud, käe tema õlale pannud ja öelnud: „Noormees, kas sa ei karda pattu?“ siis oleks ta vististi puhtast südamest võinud vastata: „Ei, armas jumal. Mina ei karda üldse enam midagi, sest mis võiks mulle veel halvemat sündida. Mine Vargamäele, kui tahad, ja räägi seal patust, aga mind jäta rahule; sest mina tean, et taevas on ainult tähed, tähed, tähed. Taevas ei ole üldse taevast olemas, seda peab meeles pidama. Ja kõik, mis olemas, on surelik nagu maa peal, nõnda ka taevas, seda pane tähele, armas jumal.“

Nõnda oleks Indrek öelnud, kui jumal oleks talle südaõöl käe õlale pannud. „Aga jumal ei teinud seda ja sellepärast polnud Indrekul vaja midagi öelda. Ta kirjutas ainult, võttes kokku kõik oma loetud, kuulud ja kogemusist tekkinud tarkuse, et hävitada seda, kes peab teadma ja nägema kõik. Kirjutamisega kasvas vaimustus, paisus hoog, nii et ta lõpuks ei kõhelnud suurustamast:

„Mina olen esimene, kes annab sulle Eestimaa! surmava hoobi. Mina olen esimene, kes julgeb avalikult karjuda: Sind ei ole, on ainult tähed, tähed, tähed! On ainult lõpmata ruum, kus eksib surnud tähtede valgus. Kui sa oled, siis ärata ellu surnud tähed, anna eksivale valgusele tema ema, tema läte tagasi. Tee närbunud lõhnast värske lill, tee lõhnavast nimest elus inimene. Tee, kui sa oled, kas kuuled! Aga sa ei tee midagi, mitte midagi. Sa ei ole teinud ei seda ega teisi maailmu, sa ei ole ka teinud inimest, vaid arene mine, mis tuleb üle suuruste. Sa lased ainult kustuda tuhanded ja miljonid tähed. Milleks? Sa lased surra ainukese inimese, kes oleks pidanud elama. Miks? On ainult üks vastus: sind ei ole, sind pole olnud ja sa ei

tule. Kunagi ei ole sa äratanud Laatsarust ega Jairuse tüdart, kunagi ei ärataks sa ühtegi teist, ka kõige ainumat mitte, kui sind ei tea kuidas usutaks või palutaks. Kunagi ei...“

Ta härdus ise oma sõnust ja nuuksus kummuli laual. Kui nüüd oleks jumal käe tema õlale pannud ja öelnud: „Noormees, ma äratan kõik surnud tähed ellu, ma annan maakerale kõik tema saurused tagasi, ainult et sa mind usuksid,“ siis oleks Indrek talle vististi vastanud: „Armas jumal, mis teen ma sinu tähtede ja saurustega, ma ei armasta neist ju ühtegi.“

Kui Indrek lõpuks magama heitis, siis magas ta nõnda, nagu juba mitte ammu.

Hommikul tundis ta kehas ja vaimus värskendust. See kuluski talle ära, sest tal seisis rasked katsumised ees.

Oli möödunud ainult paar päeva õpilaste lehe viimase numbri ilmumisest, kui Indrek kutsuti härra Mauruse juurde, kes ootas teda all suures toas ühes härra Ollinoga ja mõne õpilasega, kes lehele kaastööd teinud.

„Mis see on?“ küsis härra Maurus Indrekult, näidates lehele, mis laual.

„Se on meie leht,“ vastas Indrek.

„Kelle meie?“ küsis direktor, püüdes olla rahulik ja asjalik.

„Õpilaste,“ ütles Indrek.

„Kes on selle kirjutanud?“ küsis direktor ja näitas Indreku artiklile, millel pealkirjaks: „Jumal ja inimene.“

„Mina,“ vastas Indrek.

„Väga hea,“ ütles direktor. „Aga kui teie olete selle kirjutanud, siis lugege meile siit ette.“ Ta näitas katkendile, mis märgitud punasega.

Indrek lõi silmad kirjutisele ja ta tundis, et ta seda lugeda ei saa, ei või, sest tal hakkas millegi pärast häbi. Kirjutades ei olnud, aga nüüd oli. See oli

talle nii imelik ja uus, et ta muutus otse sambaks. Öösi oli vaimustus ja rahuldus, nüüd piinlikkus ja häbi!

„Lugege,“ käskis direktor äkki jõhkralt, „meie ootame.“

„Ei,“ vastas Indrek kindlasti ja astus paar sammu lauast eemale.

„Siis lugege teie, härra Ollino, sest meie kõik tahame ometi teada, mida kirjutab meie pikk Paas.“

Ollino võttis lehe ja luges:

„Sinu päevad on loetud...“

„Kes on see sinu?“ küsis direktor vahele.

„See on Jehoova,“ ütles Ollino.

„Tähendab, jumal,“ seletas direktor. „Seda peame meeles. Ja nüüd palun edasi.“

„Sinu päevad on loetud,“ algas Ollino uuesti. „Olid saurused, aga siis tuli inimene ja nüüd ei ole enam ühtegi saurust. On inimene, aga varsti tuleb üliinimene. Oli püha härg, aga siis tuli Zeus ja püha härga ei ole enam. Härgi on küll, aga nende pühadus on läinud. Oli Zeus, aga siis tuli Jehoova ja Zeusi pole teips enam. Oli Jehoova, aga siis tuli teadus ja nüüd küsin ma: kus on Jehoova? Ning vastan: ta on läinud sauruste teed. Kuulge seda, Eestimaa mehed ja naised ning isamaa pojad...“

„Sellest aitab,“ ütles direktor vahele. „Ja nüüd see teine koht.“

Teise kohana oli märgitud eespool toodud katkend. Kui Ollino oli ka selle lugenud, astus direktor Indreku ette ja küsis:

„Olete teie seda kirjutanud?“

Indrek kõhkles vastusega.

„Ma küsin: olete teie selle kirjutanud?“ kordas direktor.

„Mina,“ vastas Indrek nüüd.

„Teie olete hull!“ karjus direktor tulises vihas ja tema käsi laksatas Indrekule vastu nägu. See sündis nii äkki ja ootamata, et Indrek ei jõudnud ennast ei kaitsta ega ka teole teoga vastata, sest tema mõtted viibisid kuski mujal, nagu viimasel ajal harilikult ikka. Aga nüüd looris silmi üürikeseks nagu sinetav udu ja siis tuikas peaaegu mõte: „Seda kätt ma tunnen, seda imelikult pehmet kummikätt. See on härra Mauruse käsi.“ See kõik vältas ainult silmapilgu, aga sellest jätkus, et Ollino jõudis asuda Indreku ja direktori vahele. Ja kui Indrek nüüd nagu mõttetult tõstis oma parema käe, haaras Ollino sellest kinni, vajutas ta maha ja ütles rahuliku kindlusega: „Käed rahu!“ Nõnda jäigi Indrek kõigi ette seisma õhetava palgega. Ta oli hiljaks jäänud, nagu tänini elus ikka. Härra Maurus aga ajas sama käe sõrmed, millega ta Indrekut löönud, harakile, vehkis nendega iseenda silmade ees, vahtis üle prillide teiste õpilaste poole ja karjus:

„See mees on püsti hull! See on esimene päris hull härra Mauruse ausas ja kõrralikus majas. On olnud küll poolhulle, aga see on täishull. Tema nimi on Indrek Paas. Matemaatika on temal null ja ise on ta hull. Aga härra Maurusele, pühale härjale ja Jehoo-vale hakkab ta vastu. Tema tahab kuulsaks saada, tema tahab Eestimaal jumala tapmisega kuulsaks saada. Mõistate? Esimene jumala mõrtsukas. Selle asemel oleks võinud ta kuradi maha lüüa. Aga ei, kuradit ta ei puutu, vaid kohe jumala kallale, nagu ei pääseks ta muidu kuradile ligi, enne peab jumala eest maha võtma. Paas tahab ka härra Mauruse kuulsaks teha, sest inspektor loeb varsti vene keeles, et härra Mauruse esimese järgu õppeasutuses tapetakse jumalaid, tapjaks pikk Paas. Aga härra Maurus ei taha jumala tapmisega kuulsaks saada, sest tema teab, et ta ei saa jumala vastu. Härra Maurus on vana, tema teab. Aga Paas on pikk ja loll kui sikk, tema ei tea. Tema loodab oma suure pikkuse peale nagu see vilistide mehemürakas, kelle väike Taavet maha löi. Härra Maurus teab: jumal ütleb inspektorile, inspektor direktorile, direktor

kuraatorile, kuraator ministrile ja minister keisrile, et teda tahetakse tappa. Ja siis ütleb keiser ministrile, minister politseile ja sandarmidele, et härra Mauruse juures tapetakse jumalaid. No öelge nüüd ise, kas vana härra Maurus saab keisri ja tema politsei ning sandarmide vastu! Kas ta saab jumala pikse ja inglite vastu, kui nad tulevad? Sellepärast peab pikk Paas oma kuulsusega mujale minema. Mingu sinna, kus pole keisrit ega usku. Mingu Prantsusmaale, kus on president ja revolutsioon. Mingu sinna. Aga härra Maurus jääb Venemaale, jääb vene kotka armuliste tiibade alla, sest eestlane armastab oma keisrit ja tema kotkast.“

Nõnda rääkis härra Maurus, kuni ta meel oli pisutki rahunenud. Alles siis pöördus ta otseteed Indreku poole ja küsis:

„Kui ruttu võite oma asjad kokku panna?“

„Poole tunniga,“ vastas Indrek, sest kuna direktor rääkis, oli tal aega olnud kõige üle järele mõelda.

„Ütleme, tunniga,“ arvas härra Maurus, „siis jõuate veel parajasti õhtusele rongile, kui tahate koju sõita.“

„Ma ei sõida koju,“ ütles Indrek.

„Muidugi mitte,“ oli direktor nõus, „sest seal teatakse, et vanajumal on alles elus, et ta on priske tervise juures.“

Kuna Indrek läks oma asju kokku korjama, et neid kasti panna või pampu siduda, seletas härra Maurus õpilastele:

„Härra Maurus ei või seda lubada, et tema majas elab inemine, kelle himu käib jumala hinge järele. Kui see inemine tuleks ja ütleks: „Austud härra Maurus, mul on kange mõrtsuka himu ja sellepärast tahan ma sinu ära tappa,“ — siis jätaks ma tema vähemalt selleks ööks oma katuse alla, sest ega ta selle ühe ööga ikkagi vana Maurust tapa. Aga kui see inemine ei taha tappa mitte härra Maurust, vaid jumalat ennast, kes on härra

Mauruse siia direktoriks seadnud, siis paneb ka vana hall Maurus oma käed liikuma. Sest kes peab siin majas jumalat kaitsma, kui härra Maurus ei kaitse. Teeb seda härra Koovi? Ei, tema ei tee seda mitte. Tema ütleb laisa venelase viisil: „Pole temaga üheskoos teeninud, kus mina teda kaitsen.“ Hakkab härra Ollino jumalat kaitsma? Ei, tema ka mitte, sest tema ütleb: „Minu jumal elab alles, mis mul teistega asja.“ Teeb seda ehk Sikk, sest temal on tugev jõud? Ei tee, tema ei tee. Tema ütleb: „Lurich on minust tugevam, las tema.“ Ja Vainukägu? Tema vastab: „Ehk läheb mõni teine, ma pole veel leeris käind.“ Ja nõnda kõik. Ning kes jääb üle? Härra Maurus ise, sest tema on jumalaga üheskoos teenind, tema on ka leeris käind. Ainult Lurichist ei ole ta mitte üle, aga kui on vaja jumala eest välja astuda, siis läheb ta karuga ja kas või vanakuradi endaga kokku. Niisugune mees on vana Maurus.“

Kui Indrek läks härra Koovi tuppa, et temalt küsida, kas ta ei võiks laenatud raamatud veel mõneks päevaks oma kätte jätta, lausus see ternale nagu muu seas:

„Ütlesin teile vist juba varemalt kord, et ärge jännake jumala ega igavese inimesega, sest nõnda unustate igapäevase elu. Te ju teate ja näete, mis siin on: viletsus ja vaesus. Tuleb jumal või igavene inimene seda häda parandama? Ei tule! Meie ise peame endid ja oma kaasinimesi aitama. See on meie püha kohus, kui tahame olla inimesed. Mõistate? Sellepärast peab inimest tema hädas tundma õppima, muidu ei saa teda aidata. Teie ise praegu, mis te hakkate peale? Kevadel oleksite ehk lõpetanud, aga nüüd on kõik kuradile. Kui te siiski tahate õnne katsuda, teen mina, mis ma võin. Kahju, et Molotovi ei ole, tema aitaks teid matemaatikas. Selle viis naine. Naised ja jumalad, need on need tõsised kurjad vaimud mehe kaelas.“

Nõnda lõpetas Koovi. Aga Indrek ei olnud temaga ühel arvamusel, eriti mis puutub naistesse. Sellest oli

tal ütlemata hea meel, sest ta mõtles: „Kui mul on juba härra Koovigi kõrval oma arvamus, siis pole ma sugugi nii vilets.“ Selle hea meelega ta oma kastile nõorigi ümber sidus ja ta pambuga kokku köitis, et oleks mõnus õlale võtta, üks ees, teine taga. Juba hakkas ta palitut selga ajama, kui direktor toa tühjaks tegi ja Indrekult nelja silma all küsis:

„Kas teil raha on?“

„On,“ vastas Indrek.

„Kui palju teil on?“

„Nelikümmend kolm kopikat,“ ütles Indrek.

„Teie olete tõepoolest arust ära,“ rääkis direktor, aga tegi seda juba nõnda, et võis arvata, nagu heidaks ta nalja. „Teil on ainult nelikümmend kolm kopikat, aga ometi tahate jumala Eestimaal ära tappa. Aga kust siis raha saate, kui enam jumalat ei ole, sest ega te neljakümne kolme kopikaga ela.“

„Mul on tundide eest saada,“ seletas Indrek.

„Kuipalju?“

„Üle rubla.“

„See on ikkagi vähe,“ arvas direktor.

„Ma annan tunda edasi,“ ütles Indrek.

„Mis te saate tunnist?“

„Ühelt viisteist, teiselt kaksikümmend.“

Härra Maurus vahtis tükk aega üle prillide Indrekule otsa, kes seisis reisuvalmis tema ees: pikk hall kodukootud palitu seljas, kalossid jalas ja müts käes.

„Teie olete idiot,“ ütles direktor viimaks tõsiselt, aga kuidagi nõnda, et Indrek ei tundnud ennast sugugi riivatuna, vaid ennem meelitatuna. „Nii vähese rahaga tahate teie algada võitlust jumala ja tema poja vastu! Warten Sie ein Bischen, warten Sie,“ ütles ta saksa keeli, kobas kätega taskuis, kus kõlises raha, pöördus siis ümber, nagu oleks tal suur rutt ja läks üles. Sel

silmapilgul, kus Indrek üksi jäi ja nagu nõutult seisis, et kas direktorit oodata või mitte, algas keegi kuski tagumises ruumis krahvi toodud laulu: „Ükskord popil oli peni,“ mida tänapäevani poldud unustatud, ja see lõpetas nagu igasuguse kahtluse. Indrek võttis kasti ja pambu selga ning hakkas uksest välja minema. Härra Ollino ilmus nüüd oma toast ja vahtis lahkujale järele, ilma et oleks lausunud sõnagi. Kui Indrek avas välisukse, mille kell kõlises, kuulis ta ülal trepil direktori samme ja häält, mis nagu hüüaks. Aga Indrek ei teinud sellest asjagi, vaid läks kastiga kolinal läbi ukse tuisusesse ilma. Varsti kuulis ta, kuis välisukse kell tema selja taga kõlises ja kuis direktor teda nimepidi hüüdis, kuid Indrek teeskles mittekuulmist. Aga härra Maurus ei jätnud oma hüüdmist ja Indrek kuulis, et see tuli temale lähemale. Varsti kostis nagu kellegi lõõtsutamini ja sel silmapilgul hakkas keegi tema kasti nurgast kinni, kuna härra Maurus otse tema juures karjus:

„Miks te ei kuula, kui härra Maurus hüüab! Tema on vana, ei jäksa enam joosta ja teie ise saate ka ükskord vanaks.“

Need sõnad hakkasid kuidagi imelikult Indrekusse kinni. Talle tulid äkki meelde isa kõnksus sõrmed, nagu ta neid näinud laudiredeli pulkadel. Ta mäletas ka viletsat Voitinskit ja poologarat Schulzi. Nõnda siis peatus ta ja pöördus ümber. Direktor seisis paljaspäi tema ees, hallid juuksesalgud tuisuse tuule silda. Pahema käega hoidis ta öökuue hõlmu koos, mida tuulepuhangud lehvitasid. Pareмага toppis ta Indrekule midagi välimisse tasku ja rääkis:

„Pange käsi peale, muidu viib tuul ära. Inimesel peab ometi viiski rubla raha olema, kui ta tahab eesti jumala vastu minna. Oleks härra Maurus veel noor, siis tuleks ehk temagi kaasa, sest ka tema on oma südames mässaja, aga nüüd on härra Maurus juba vana.“

Ütles ja läks vanainimese tippavate sammudega oma maja ukse poole tagasi, kuna Indrek talle järele

vahtis. Aga kui kellakõlin teatas, et härra Maurus on juba sisse jõudnud, toetas Indrek kasti vastu planki ja jäi nõnda seisma, nagu puhkaks ta või nagu mõtleks ta millegi üle järele. Pikkamisi laskis ta kasti allapoole libiseda, kuni ta jõudis maani, siis pani ta pambu kastle ja istus ise sinna kõrvale, nagu oleks ta tõepoolest juba väsinud. Nõnda istus ta tüki aega ja mõtles möödunud päevade üle järele. See polnudki nagu tõeline mõtlemine, vaid ilmsi unelemine. Oli kuski mingisugune vana voorimees, kellegi punane habe, kellegi naeratah nägu, kes surus oma põlved talle vastu reisi, keegi kuski lumes, kuski värava taga, esimesed suudlused tuksatavaile huulile, mingisugused rohulajud tänava kivide vahel, kirju kass, pääsukesed, surnud poeg pesa all maas, tassikõrvad ja veel midagi, veel keegi. Aga seda ta ei mõelnud, sest seda mäletas ta selletagi. Temal nagu ei olnudki elus midagi muud tõeliselt, kui aga see, kellest ta ei mõelnud. Aga siis nägi ta äkki, kuidas keegi aitas tal kasti kanda. „Kopfschneider,“ lausus ta endamisi. „Kus küll tema võiks praegu olla? Mis on temast saanud? Ja mis saab nüüd minust? Saab minust üldse midagi?“ Uuesti välgatas kuski härra Mauruse hall habe, välgatasid tema luuravad silmad, mis vahtisid üle prillide. Tema selja taga seisis keegi teine, kel veel hallim habe kui Maurusel endal, aga kui Indrek tahtis teda lähemalt silmitseda, kadus ta ühes vana Maurusega. „Küllap saame elus veel kokku,“ lausus Indrek nagu iseend lohutades või neid ähvardades, kes nii ruttu kadusid.

Aga tema lootused ei läinud täide, sest härra Maurus ei näinud ta kunagi enam. Isegi oma võlga ei tasunud ta temale, nagu ei tasunud seda paljud teisedki, kes sõid aastate kaupa härra Mauruse lauas ja said tema asutises õpetust. Muidugi, praegusel silmapilgul Indrek seda ei teadnud, et ta pidi talitama, nagu talitasid nii paljudki teised. Nõnda oli lugu härra Maurusega. Aga selle teisega, kes seisis oma halli habemega Mauruse selja taga, sellega oli teine lugu: temaga sai Indrek varsti kokku, vististi juba täna õhtul. Aga temaga

oli see hull asi, et kunagi ei tea õieti, millal sa temaga kokku saad. Ainult tagant järele võib-olla aimad alles, et see ehk oli tema.

See sündis nõnda. Kui Indrek siin oma kastil istus, tuli emand Vaarmann hoovivärvast välja, et hakata labidaga lund tänaval kokku kühveldama, sest tema arvates pidi sadu varsti üle jääma. Aga kui ta nägi, et keegi istub tänaval oma kasti otsas, siis astus ta ligi vaatama, kes see niisugune võiks olla. Muidugi tundis ta istuja kohe ära ja ütles:

„Heldene aeg! Härra Paas! Mis teete teie siin?“

„Puhkan jalgu,“ vastas Indrek.

„Aga kust te siis tulete?“ imestas emand Vaarmann.

„Mauruse juurest, kust mujalt.“

„Aga see on ju siinsamas,“ imestas emand Vaarmann ikka enam.

„Mis sest?“ küsis Indrek.

„Ja kuhu te lähete?“ küsis emand Vaarmann oma korda.

„Vana Traadi juure,“ ütles Indrek.

„See vanapoiss on ju oma punase habemega surnd,“ seletas emand Vaarmann. „Suri teine rasva, nagu kõik vanadpoisid. Rasv on vanapoiste surm. Neil on nii hea põli, et surevad rasva.“

„Siis ei tea, kuhu,“ lausus Indrek, „aga üks kuhuigi ikka saa.“ Ja ta tõusis kastilt ning võttis oma kandami selga.

„Aga mis teiega siis õieti on?“ küsis emand Vaarmann.

„Härra Maurus viskas mu välja, see on,“ ütles Indrek.

„Aga siis tulge seniks meie juure, kui parema paiga leiategi; me nüüd Tiinaga kahekesi,“ ütles emand

Vaarmann. „Minge sellele tuppa seltsiks, ma ise tulen ka varssi.“

Ja nõnda astuski Indrek omä kasti ja pambuga emand Vaarmanni maja värvast sisse ning kobas käsi-kaudu mööda tuntud teed alla keldrikorterisse, kus Tiina ta suure rõõmuga vastu võttis.

„Ema ütleb ikka, et ega sa enam meie juure ei tule, aga näe ikkagi tulid,“ rääkis ta. „Aga mina vaidlesin talle alati vastu, et küll näed, tuleb. Ja nüüd ongi minul õigus, mitte emal.“

„Kus Molli on?“ küsis Indrek.

„Kas sa siis ei tea?“ imestas tütarlaps. „Molli tegi omale uued pitsidega särgid ja läks selle paksu venelase juure, seal ta nüüd ongi. Laulatud küll veel ei ole, aga sõrmus on juba valmis, nii et ema nutab alati. Molli on meie usku, aga venelane on vene usku ja nüüd tahab tema, et ka Molli oleks vene usku, siis hakkab tema laulatama ja sõrmuseid sõrme panema. Nõnda et Molli õpib nüüd vene usku. Ema ütleb, et eks see ole hea, kui Molli ka vene usu selgeks saab, siis võib ta kahtepidi õndsaks saada, meie usuga ja vene usuga. Meie saame emaga ainult ühtepidi õndsaks, aga Molli kahtepidi, nii et tema saab nüüd päris kindlasti õndsaks. Kui mitte ühtepidi, siis teistpidi...“

Natukese aja pärast tuli ka emand Vaarmann ise sisse ja viis jutu kohe preili Maurusele, tahtis Indrekult üksikasjalisi teateid tema surma, veel enam aga matuste kohta. Kahjuks suutis Indrek tema uudishimu väga vähe rahuldada.

„Ma ütlesin juba ammugi,“ rääkis emand Vaarmann, „et ei tea kas preili Maurus hakkab õige suurema või, et ta nii uhkesti ja toredasti käib ja et ta mulle nii hirmus meeldib. Muidu ma uhkeid ei kannata, aga tema meeldis mulle. Ma kohe armastasin teda. Kui ta kevadel kodus käis, jäin ma alati uulitsal seisma ja vahtisin talle järele, nagu näeksin teist viimast korda. Ja eks näinudki — suri teine ära veel kaugele võõrale

maale, kus polnud omakseid ega kedagi. Nii see on nende uhkete ja toredatega, kui see on jumala tahtmine.“

„Jumala tahtmine,“ kordas Indrek mõnitavalt, sest emand Vaarmanni sõnad ärritasid teda.

„Kuis siis muidu, ikka jumala tahtmine,“ kinnitas emand Vaarmann. „Nagu minugi Molli — tema kohe pidi nõnda selle venelasega, ei sõrmuseid ega kedagi, muud kui hakka elama. Mina olin vastu, tema ise oli vastu, aga see pidi kohe nõnda olema. Jumal oli seda nõnda pand, sõnad peale legend.“

„Jumalat pole olemaski,“ ütles Indrek nüüd.

„Mis te hullu juttu ajate,“ vastas emand hirmunult.

„See pole hullu jutt, vaid sula tõsi,“ seletas Indrek. „Mujal ilmas teatakse seda juba ammugi, sest seal on rohkem haridust ja õigust, ainult meie siin Venemaal oleme ajast maha jäänud. Meie elame pimeduses, aga haridus on valgus. Kui inimesed kõik haritud saavad, siis ei usu enam keegi jumalat. Seda ütlesin ma härra Maurusele, ütlen teile ja ütlen kõigile, sest see on tõsi.“

„Ja mis ütles härra Maurus selle kohta?“ küsis emand.

„Siis ta viskaski mu välja, sest tema ei salli tõtt,“ ütles Indrek.

Emand Vaarmann seisis natuke aega vait ja ütles siis:

„Kuula imet, või jumalat ei olegi,“ ja lisas siis juurde: „Aga Jeesus Kristus on ikka.“

„Ei, ka Kristust ei ole,“ ütles Indrek armutult.

„See on tühi jutt,“ vaidles emand kindlasti vastu. „Jumalaga olgu veel kuis on, aga ilma Kristuseta ei saa: kes siis meid õndsaks teeb.“

„Aga mõelge ometi isegi,“ seletas Indrek: „kuidas saab siis poeg olla, kui pole isa. Jumal on ju Kristuse

isa. Kui pole jumalat, siis pole ka Kristust, püha vaimu ega kuraditki.

„Seda haritud inimesed valetavad meile rumalatele,“ ütles emand. „Kurat on ja Jeesus Kristus on, muidu ei saa.“

„Selles teie eksite rängasti,“ ütles Indrek. „Ei ole kuradit ega kedagi. Ei ole põrgut ega taevast, on ainult tähed ja tühjus.“

„Aga see sinine?“ küsis emand vastuvaidlevalt.

„See on õhk, puhas õhk,“ seletas Indrek. „Ja mida selgem õhk, seda sinisem, nii et taevast pole kuski. Aga kui pole taevast, kus on siis jumal? Kus ta on, kui pole taevast? Mõelge ometi isegi.“

„Eks ta nii ole küll, et kui ei ole taevast, siis...“

„Taevast ei ole, see on kindel,“ kinnitas Indrek vahele ja tahtis seletada, mis oli taeva kohta öelnud vana professor, aga ta ei saanud, sest ta kuulis, et keegi nuuksub.

„Kes seal nutab?“ küsis ta emandale otsa vaadates. „On see Tiina? Miks ta nutab? Mis tal viga?“

Ta tõusis kastilt, kus ta istunud, ja astus teise toa uksele: Tiina oli keset oma mängukoli kaltsuvirna ot-sas kummuli ja nuttis südantlõhestavalt. Indrek vaatas nagu abi otsides üle õla emanda poole tagasi ja küsis:

„Mis tal on?“

„Kas te siis ei mõista?“ vastas emand küsimusega.

Aga Indrek ei mõistnud midagi. Sellepärast astus ta õnnetu lapsukese juurde, laskus kaltsudele põlvili, silitas tema pead ja nääpsukest pihta, mis tuksatas vahet pidamata kramplikult ja küsis:

„Tiina, miks sa nutad? Mis sul viga?“

Ka ema astus ligi ja rääkis:

„Ää ole rumal, Tiina, et sa usud, mis härra Paas räägib. Jumal elab, Jeesus Kristus elab ja inglid ela-

„vad ning sina saad terveks, aga ainult siis, kui sa usud, kindlasti usud.“

Alles nüüd taipas Indrek äkki kõik ja juhmilt ning nõutult vaatas ta kord lohutavale emale, kord nuuksuvale lapsukesele. Kõssi langes ta oma põlvedel seal kaltsuhunniku otsas, nagu oleks ta ise mõni vana professor, kes pole leidnud kolmekümne aastaga taevast, ja silmad tõusid tal tulvil vett täis. Sest lapsukest vaadates, kelle viletsad jalakesed nii imelikult ja armetult kõveras, viirastus tal äkki silmis keegi teine kuski värskel mustal mullal roheliste kartulivarte kõrval. Ka selle jalad olid tol korral samuti, kui nad paistsid jämeda mullase seeliku alt. Siis polnud Indrek osanud muud teha, kui tormata nende jalgade juurde ja seal nutta, nagu peaks ta oma hinge seest nutma — see oli pisut nagu aidanud. Tol korral oli ta unustanud oma tulise viha ja oma kartulisse visatud mütsi ning oli mõelnud ainult sellele, kes lamas nii viletsana värskel mullal. Ka täna ei saanud ta muidu, kui pidi loobuma iseendast, oma hiljutisist sõnust ja arvamustest, et aga kuidagi leida lohutust sellele, kes seda vajab. Ja härdal meelel langes ta kummuli nuuksuvale lapsele ning rääkis väriseva sosinaga:

„Emal on õigus, Tiina, emal on tõepoolest õigus. Jumal elab, Jeesus Kristus elab, jumala inglid elavad, kõik nad elavad.“

„Nüüd sa valetad!“ karjus laps talle peaaegu loomaliku häälega vastu, millest kostis meeleheite pöörasus. „Jumal on surnud, Jeesus on surnud, inglid on surnud, kõik on surnud ja mina ei saa kunagi terveks! Ma jäängi vigaseks!“

„Ei jää, sa ei jää,“ vaidles Indrek vastu. „Sa saad tingimata terveks, sest jumal elab ja saadab oma inglid. Ta saadab neid terve leegioni, nii et kui üks ei oska parandada, siis oskab teine. Mõni oskab ikka, niipalju saadab ta neid. Esiti valetasin ma jumala peale, sest ta on mulle väga palju haiget teinud; sellepärast valetasin ma tema enda ja ka tema inglite peale. Ma taht-

sin neile kätte maksta, sellepärast. Aga jumal elab, kindlasti elab ta. Ja et sa seda kindlasti usuksid, et ta elab ja et mina praegu ei valeta, siis ütlen sulle ühe asja: sa tahtsid, et ma ootaksin, mäletad? Et ma ootaksin, kuni sina saad terveks. Nüüd ootan ma, seda töotan sulle Jeesuse Kristuse nimel. Ja ega ma ometi muidu ootama ei hakkaks, kui sa terveks ei saa. Sa saad tingimata, kui mina ootama jään. Ja mina jään.“

„Jääd sa tõesti?“ küsis Tiina ja tõstis pead.

„Jään,“ vastas Indrek. „Seda töotan sulle.“

„Ja sa ei võta naist?“

„Mina ootan ainult, et sina terveks saaksid! Ja sina saad, usu!“

Tütarlaps kargas kui hullumeelne Indreku kaela ümbert oma pente käsivartega kinni ja, kui ka Indrek oma käed oli ümber tema nääpsukese keha pannud, tõusis ta maast ja jäi kaltsudele põlvitama, surudes last endale vastu rindu, kes ikka ja jälle uuesti usutas teda:

„Siis ikka päris tõesti?“

„Päris, päris tõesti,“ kinnitas Indrek ikka ja jälle uuesti.

Tükk aega rippus luksuv lapsuke nõnda Indreku kaelas, nagu ei saakski ta enam oma käsi sealt lahti. Nutt ja naer, valu ja rõõm sulasid ühiseks ekstaasiks. Aga viimaks juhtus nõnda, et ta toetus kogemata oma põlvedele, ja siis hüüdis ta suures ärevuses:

„Ema! Ema! Ma võin põlvedel seista! Ma võin ilma toeta seista!“

Nüüd laskis ta Indreku kaela vabaks, nagu põletaks see, ja viskas oma pikad ja peened käed otseteed vastu lage püsti, kuna ta ise karjus:

„Näed, ema, ma seisan!“

„Armas laps, mis sinuga ometi on?“ küsis ema kohkunult juurde rutates ja lapse kätest kinni haartes, nagu kardaks ta muidu tema kukkumist.

„Aita mind üles, ema,“ rääkis Tiina, „aita, ma

tõusen püsti, ma seisan püsti; ma tunnen, et võin seista.“

„Ema tõstiski lapse jalule.“

„Lase nüüd lahti, ema,“ palus see, „las ma seisan ise; sa vaata ainult, kuidas ma seisan ise.“

Aga ema ei sõandanud käsi lapselt võtta, kartes selle kukkumist, ja kui ta lõpuks seda ometi tegi, jättis ta nad väljasirutatult poolringis lapse ümber.

„Ema, võta käed täiesti ära,“ palus laps.

„Heldene taevas, sa saad viimaks terveks! Tiina, sa hakkad käima!“ hüüdis ema, kui laps tõepoolest võis omal jõul seista.

Aga käia ta veel ei saanud, katsus küll, aga ei saanud. Ainult kui ema kätest tal kinni hoidis, siis pisut, pisut. Aga seegi natukene tõi emale nii suure rõõmu, et ta ei võinud muidu, kui pidi lapse sülele kammama, tema endale vastu rindu suruma ja aina kallistama, kallistama, nii et laps muutus peaaegu hingetuks. Vaevalt sai ta veel öeldud:

„Ema, ma olen nüüd hirmus väsinud, pane mind sängi.“

Ja kui ema seda tegi, uinus Tiina peaaegu silmapilkselt, õnnelik naeratus kahvatuil huulil, nagu seisaks ta ikka veel omal jõul keset põrandat. Ema jäi tükiks ajaks magava lapsukese ette, sest oli ju nii hea naeratada tema unelevale naeratusele. Kui ta viimaks ümber pöördus Indreku poole, kes oli langenud unustusse ja põlvitas endiselt kaltsuhunnikul keset põrandat, siis tundus see emand Vaarmannile praegu nii loomulikuna, et ta ei öelnud midagi muud, kui aga küsis ärevalt:

„Ütelge, härra Paas, kas mu laps saab terveks või sureb ta nüüd ära.“

„Saab kindlasti terveks,“ vastas Indrek.

Nüüd oli sumbunud keldrikorteris äkki nii hirmus palju õnne ja rõõmu, et emand Vaarmann oleks tõesti tema kätte lämbunud, kui ta poleks võinud minna teda

jagama Molliga ja kõigi tuttavatega, kes asusid ligilähedal. Seda ta tegigi, visates ainult suurrätiku endale ümber, pealegi veel niisuguse kiirusega, nagu oleks tuli lahti.

Nõnda Indrek jäi üksi keset põrandat põlvitama, sest praegu oli tal üsna ükskõik, kus või kuidas ta oli. Temas oli kõik pahupidi, temas oli kõik nagu mingisugune rusuhunnik. Alles hiljuti oli emand Vaarmann nii südilt kaitsnud Jeesust Kristust, aga nüüd jooksis ta tulisabana uksest välja, ilma et oleks maininud teda poole sõnagagi, nagu kuuluks tema tõepoolest ainult neile, kes vajavad halastust ja armu. Aga mis halastust või armu sulle veel vaja, kui tütar seisab juba omil jalul! Indrek oli salanud kõik, aga nüüd põlvitab ta siin keset põrandat, nagu kummarduks ta alanduses selle ees, keda ta hiljuti salgas. Aga ühe asja pärast on tal nii imeliselt hea: ta võitis iseenda nutva lapsukese pärast. Ta unustas oma kurbuse ja valu, ta loobus oma südameveres tõusnud tõest, et lohutada viletsat ja õnnetut. Mida suuremat võiks ta veel teha? Isegi jumal ei võiks midagi suuremat teha, kui ta oleks olemas ja kui keegi põlvitaks tema ees härdas palves kaltsuhunnikul.

Nõnda mõtles Indrek keset põrandat, kui magav lapsuke naeratas õnnelikult sängis.

Lõpp.